

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทย ที่ผู้วิจัยได้ศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทย (๒) เพื่อวิเคราะห์สาเหตุความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทย และ (๓) เพื่อเสนอการแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทย โดยผลสรุปของการวิจัยมีดังนี้

๕.๑ บทสรุป

ความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย ถือเป็นผลรวมของความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงอยู่กับ ๒ ประเด็นหลัก คือความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวคิดที่มีต่อภิกษุณี และความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการบวชภิกษุณี ผลของความขัดแย้งในประเด็นดังกล่าวนี้ นำไปสู่ความเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับการบวชภิกษุณีในสังคมไทย คือมีทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยหรือสนับสนุนการบวชภิกษุณี และฝ่ายที่คัดค้านหรือปฏิเสธการบวชภิกษุณี ความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวคิดที่มีต่อภิกษุณี จำแนกออกเป็นความขัดแย้งในประเด็นต่างๆ ๔ ประเด็นหลัก คือ (๑) พุทธประสงค์เกี่ยวกับการประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ (๒) ภิกษุณีกับอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุสงฆ์ (๓) ภิกษุณีกับปัญหาความสมดุลของโครงสร้างทางสังคม และ (๔) เจตนารมณ์การรื้อฟื้นภิกษุณี ส่วนความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการบวชภิกษุณี จำแนกออกเป็นความขัดแย้งในประเด็นต่างๆ ๓ ประเด็นหลัก คือ (๑) การบวชภิกษุณีตามพระธรรมวินัย (๒) การทดแทนการบวชภิกษุณีด้วยการบวชชี และ (๓) การบวชภิกษุณีกับความรับผิดชอบของคณะสงฆ์

จากการศึกษาพบว่าความขัดแย้งในประเด็นต่างๆ ดังกล่าวมีอยู่จริงในสังคมไทย โดยฝ่ายคัดค้านการบวชภิกษุณีมีทัศนะต่อประเด็นภิกษุณีว่า พระพุทธเจ้าไม่มีพุทธประสงค์ ที่จะให้มีภิกษุณีสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ภิกษุณีสงฆ์เกิดจากเหตุปัจจัยภายนอกบางอย่างที่ผลักดันให้ในที่สุดพระพุทธเจ้าจำต้องอนุญาตให้มีภิกษุณีขึ้นมา ภิกษุณีเป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของ

ภิกษุสงฆ์ เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่จะเกิดขึ้น จึงไม่สมควรมีภิกษุณีขึ้นมาในคณะสงฆ์ ปัญหาความสมดุลของโครงสร้างทางสังคมไม่เกี่ยวข้องแต่อย่างใดกับการไม่มีภิกษุณีสงฆ์ เจตนารมณ์ในการรื้อฟื้นภิกษุณีในสังคมไทยเป็นไปอย่างไม่มีบริสุทธิ คือเป็นเรื่องการยึดคิดในรูปแบบความเป็นนักบวชของสตรีบางคนบางกลุ่ม และเป็นการเลียนแบบแนวคิดสิทธิสตรีของโลกตะวันตก และมีทัศนคติต่อการบวชภิกษุณีว่า การบวชภิกษุณีไม่สามารถกระทำได้อย่างถูกต้องตามพระวินัย ไม่ว่าโดยวิธีการบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวหรือสองฝ่าย การบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวถือว่าได้ยกเลิกไปแล้วส่วนการบวชจากสงฆ์สองฝ่ายถือว่าไม่สามารถกระทำได้ เพราะภิกษุณีสงฆ์เถรวาทที่จะทำหน้าที่เป็นปวัตตินีซึ่งเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของการบวชได้สูญสิ้นไปแล้ว การทดแทนการบวชภิกษุณีเถรวาทด้วยการบวชชี เป็นทางเลือกที่เหมาะสมเท่าที่มีอยู่สำหรับสตรีที่ประสงค์จะเป็นนักบวชหญิง การแก้ปัญหาบวชภิกษุณีในสังคมไทยไม่อยู่ในอำนาจความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ไทย

ฝ่ายสนับสนุนการบวชภิกษุณีมีทัศนคติต่อการบวชภิกษุณีว่า พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์ในการประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมาจริง ทั้งภิกษุและภิกษุณีต่างเป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งกันและกัน การเรียกร้องต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจึงไม่เป็นธรรม การไม่มีภิกษุณีมีผลกระทบต่อโครงสร้างความสมดุลของสังคม การเรียกร้องการบวชภิกษุณีไม่ว่าจะมาจากความยึดคิดในรูปแบบการเป็นนักบวชหรือเพราะได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ไม่ได้ทำให้ความชอบธรรมในการเรียกร้องเสียไป และมีทัศนคติต่อการบวชภิกษุณีว่า การบวชภิกษุณีสามารถกระทำได้อย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัย ทั้งโดยวิธีการบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวหรือสองฝ่าย การทดแทนการบวชภิกษุณีเถรวาทด้วยการบวชชีถือเป็นทางเลือกหนึ่งแต่ทดแทนการบวชภิกษุณีไม่ได้ การแก้ปัญหการบวชภิกษุณีในสังคมไทยถือเป็นอำนาจความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ไทย ตามหลักพันธกิจในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาข้อโต้แย้งของทั้งฝ่ายคัดค้านและฝ่ายสนับสนุนการบวชภิกษุณีในสังคมไทย ผู้วิจัยเห็นว่าเหตุผลและท่าทีของฝ่ายคัดค้านการบวชภิกษุณีไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงและหลักการของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เข้าใจปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทยชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุของความขัดแย้งและวิธีแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าว ในการศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทย ผู้วิจัยอาศัยกรอบแนวคิดเรื่องปัจจัยธรรมใน

พระพุทธศาสนาเป็นกรอบในการศึกษา โดยผลจากการศึกษาพบว่าพื้นฐานของความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทยสามารถอธิบายได้ว่ามาจากปัจจัย ๓ ประการ คือ คัมภีร์ ทัฎฐิ และมานะ โดยคัมภีร์คือความอยากปกป้องระบบปิฎกไปโดยและอัตลักษณ์ของเถรวาทของผู้ที่ได้ประโยชน์จากอุดมคติดังกล่าว ทัฎฐิคือวาทกรรมต่างๆ ที่มุ่งให้เกิดความเข้าใจว่าการบวชภิกษุณีเป็นสิ่งเป็นไปได้ มานะคือท่าทีปฏิเสธการแก้ปัญหาการบวชภิกษุณีอย่างสร้างสรรค์ หากกลับมุงรักษาสภาพด้อยโอกาสของสตรีให้คงอยู่ต่อไปทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามวัฏจักรของปัญจธรรมที่ครอบงำอยู่แต่เบื้องตื้นนั่นเอง

ในการศึกษาเกี่ยวกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าประเด็นที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทั้งที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดที่มีต่อภิกษุณีและแนวคิดเกี่ยวกับการบวชภิกษุณี โดยอาศัยการตรวจสอบข้อมูลจากเนื้อหาของพระพุทธศาสนาประกอบกับพิจารณาการใช้เหตุผลที่ปรากฏในการคัดค้านการบวชภิกษุณีในสังคมไทย โดยผลจากการศึกษาเกี่ยวกับภิกษุณีในแต่ละประเด็นมีดังนี้

(๑) ภิกษุณีสงฆ์เป็นพุทธประสงค์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า การที่พระพุทธเจ้าไม่ประทานการอุปสมบทภิกษุณีทันทีหรือการให้ภิกษุณีรับครุธรรม ๘ ไม่น่าจะเป็นเพราะพระองค์ไม่มีพุทธประสงค์ที่จะให้มีภิกษุณี แต่เข้าใจได้ว่าเป็นเพราะพระองค์ต้องการส่งสัญญาณบางอย่างแก่สังคมโดยทั่วไป รวมทั้งคณะภิกษุสงฆ์ของพระองค์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการยอมรับภิกษุณีสงฆ์ กล่าวได้ว่าเป็นกลยุทธ์เพื่อให้ภิกษุณีสามารถดำรงอยู่ได้ในคณะสงฆ์หรือในสภาพสังคมเช่นนั้น ในแง่หนึ่งก็เพื่อลดแรงเสียดทานหรือลดทอนผลกระทบที่จะมีต่อพระพุทธศาสนาโดยรวมเป็นสำคัญ สภาพสังคมแบบปิฎกไปโดยในสมัยพุทธกาลน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงกระทำเช่นนั้น นอกจากนี้ ยังปรากฏหลักฐานที่ยืนยันว่าภิกษุณีเป็นพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้า อาทิ ในพระพุทธศาสนาได้ระบุว่าป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะต้องมีพุทธบริษัท ๔ และในพุทธประวัติระบุว่าพระพุทธเจ้าจะยังไม่เสด็จดับขันธปรินิพพานจนกว่าภิกษุณีจะตั้งมั่น เหตุนี้ภิกษุณีจึงต้องเป็นพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับบริษัทอื่นๆ

(๒) ภิกษุณีกับอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุสงฆ์ สตรีหรือนุช (ภิกษุหรือภิกษุณี) ต่างเป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งกันและกัน เมื่อแต่ละฝ่ายไม่ได้มี

คุณสมบัติที่แตกต่างกัน เขาก็ควรจะได้รับสิทธิและโอกาสที่เสมอกัน ในการวินิจฉัยว่าสตรีสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้หรือไม่ ไม่อาจใช้เหตุแห่งความเป็นเพศที่เป็นอันตรายต่อบุรุษมาเป็นเงื่อนไขในการพิจารณาในเรื่องนี้ เพราะเงื่อนไขดังกล่าวนี้ไม่ใช่เงื่อนไขต้องห้ามในการบวชภิกษุณี และเงื่อนไขนี้ไม่เคยได้รับการพิจารณาในฝ่ายบุรุษ ดังนั้นบนพื้นฐานของหลักความยุติธรรมทั่วไป เหตุแห่งความเป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุณีที่จะมีต่อภิกษุ ไม่ใช่ข้ออ้างที่สมเหตุสมผลที่จะนำมาอ้างเพื่อให้สตรีละสิทธิที่พึงมีของตน

(๓) ภิกษุณีกับปัญหาความสมดุลของโครงสร้างทางสังคม ภิกษุณีในฐานะส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท ๔ เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาหรือพรหมจรรย์ หากขาดซึ่งการบำเพ็ญธรรมของภิกษุณี พรหมจรรย์หรือพระศาสนาไม่อาจสมบูรณ์ได้ แม้จะมีทั้งพระพุทธเจ้า และพระภิกษุบำเพ็ญธรรมอยู่ก็ตาม พุทธบริษัท ๔ คือเงื่อนไขที่จะกำหนดผลลัพธ์เป็นความคงอยู่กระทั้งความสมบูรณ์ของพระพุทธศาสนา พุทธบริษัท ๔ หรือกลุ่มบุคคลที่พระพุทธศาสนากำหนดให้มีอยู่ในปริณิพพานของพระพุทธศาสนา แท้แล้วก็คือเหตุปัจจัยแต่ละอย่างที่จะทำให้เกิดความสมดุลในระบบความสัมพันธ์ ที่จะก่อให้เกิดความเกื้อกูลและถ่วงดุลกันไปในตัวระหว่างบริษัทต่างๆ การขาดพุทธบริษัทใดไป ไม่ได้มีความหมายแก่ไม่มีพุทธบริษัทนั้นเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการขาดเหตุปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความสมดุลไปด้วย เพราะพุทธบริษัทแต่ละหน่วยแม้จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท แต่กระนั้นแต่ละหน่วยก็มีอัตลักษณ์เฉพาะตน ที่หน่วยอื่นไม่สามารถทดแทนได้ การขาดหน่วยใดไปในที่สุดจะส่งผลกระทบต่อพุทธบริษัทโดยรวม

(๔) เจตนารมณ์การรื้อฟื้นภิกษุณี ไม่ว่าเจตนารมณ์ของผู้ประสงค์จะบวชภิกษุณีจะมาจากการศึกษาในรูปแบบการเป็นนักบวชหรือไม่ ไม่ใช่เหตุผลที่มีน้ำหนักที่จะนำมาปฏิเสธการบวชภิกษุณี เพราะมนุษย์ที่ยังไม่หลุดพ้นก็ล้วนยึดติดในสิ่งต่างๆ ทั้งนั้น และโดยข้อเท็จจริงในพระพุทธศาสนา นักบวชเป็นรูปแบบชีวิตที่เกื้อกูลต่อการบรรลุธรรมยิ่งกว่าฆราวาสอย่างชัดเจน และไม่ว่าเจตนารมณ์ในเรื่องนี้ ทั้งของผู้ประสงค์จะบวชเป็นภิกษุณี และผู้สนับสนุนการบวชภิกษุณี จะมาจากการได้รับอิทธิพลจากแนวคิดตะวันตกหรือไม่ ก็ไม่ได้ทำให้ความชอบธรรมในการเรียกร้องการบวชภิกษุณีเสียไป เพราะแหล่งที่มาของแนวคิดไม่ใช่สิ่งตัดสินคุณค่าของแนวคิด ที่สำคัญเจตนารมณ์ในการรื้อฟื้นภิกษุณี ก็คือเจตนารมณ์การสืบต่อในสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้สร้างไว้เดิม การ

รื้อฟื้นการบวชภิกษุณี โดยสาระกล่าวได้ว่าการรื้อฟื้นรูปแบบชีวิตที่เอื้อต่อการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ตามความศรัทธาในศาสนา หากเรายอมรับว่าการคืนรนเพื่อให้ตนเองพ้นทุกข์เป็นสัจจัตถญาณทั่วไปของมนุษย์ กระทั่งของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย การเรียกร้องให้รื้อฟื้นการบวชภิกษุณีจึงไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นโดยการเลียนแบบใครแต่อย่างใด ส่วนโดยผลจากการศึกษาเกี่ยวกับการบวชภิกษุณีในแต่ละประเด็นมีดังนี้

(๑) การบวชภิกษุณีตามพระธรรมวินัย โดยข้อเท็จจริง การบวชภิกษุณีสามารถกระทำได้อย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัย ทั้งโดยวิธีการบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวหรือสงฆ์สองฝ่าย วิธีการบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวสามารถกระทำได้ตามพุทธดำรัสที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายอุปสมบทภิกษุณีทั้งหลาย” และ “ภิกษุทั้งหลาย พึงให้อุปสมบทภิกษุณีทั้งหลาย” แต่ต่อมาเมื่อภิกษุณีมากขึ้น พระพุทธเจ้ากำหนดให้บวชโดยสงฆ์สองฝ่าย แต่พระองค์ก็ไม่ได้ทรงประกาศยกเลิกเรื่องบวชโดยสงฆ์ฝ่ายเดียว เหตุนี้ในสถานการณ์ที่ไม่มีภิกษุณีสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์จึงสามารถบวชภิกษุณีสงฆ์ได้ ข้ออ้างที่ว่า การบวชภิกษุณีด้วยสงฆ์ฝ่ายเดียวกระทำไม่ได้ เพราะไม่ใช่รูปแบบสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้ และรูปแบบนี้ถือว่ายกเลิกไปแล้ว เป็นข้ออ้างที่ไม่สมเหตุสมผล กรณีการบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวไม่ใช่รูปแบบการบวชสุดท้าย ถือว่าไม่สอดคล้องกับหลักการและสถานะของพระวินัย เพราะโดยหลักการพระวินัยมีเป้าหมายเพื่อรับใช้ธรรมหรือหลักการแห่งพระพุทธศาสนา โดยสถานะพระวินัยมีลักษณะอนุวัตน์ตามบริบท ดังการบวชภิกษุณีในสมัยพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงปรับรูปแบบการบวชให้เหมาะกับเงื่อนไขต่างๆ เสมอ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้มีการบวชภิกษุณี ดังนั้นในบริบทในปัจจุบัน หากเราถือว่าไม่มีภิกษุณีสงฆ์ดำรงอยู่แล้วเราก็คงสามารถบวชภิกษุณีจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวได้ การอ้างเรื่องลำดับก่อนหลังจึงเป็นเพียงการอ้างเพื่อให้เกิดผลตามความประสงค์ของผู้อ้างเท่านั้น ถ้าเป็นกรณีการบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวถือว่ายกเลิกไปแล้ว โดยตีความเทียบเคียงกับกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงยกเลิกการบวชแบบไตรสรณคมน์ มาเป็นการบวชแบบอุทตติจตุตถกรรมของฝ่ายภิกษุก็ถือว่าไม่สมเหตุสมผล เพราะการตีความดังกล่าวมองข้ามองค์ประกอบสำคัญคือเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าไม่ประกาศยกเลิกความหมายก็คือพระองค์ไม่ประสงค์ให้ยกเลิก เพราะถ้าประสงค์ก็ต้องประกาศดังกรณีของภิกษุและเป็นไปไม่ได้ว่าพระองค์ทรงลืมเรื่องที่มีความสำคัญเช่นนั้น การสรุปโดยยึดเหตุการณ์ภายนอก

คือการยกเลิกการบวชในกรณีของภิกษุซึ่งถือเป็นเพียงองค์ประกอบแวดล้อมถือว่าไม่มีน้ำหนัก เพราะภิกษุกับภิกษุณีไม่สามารถเทียบเคียงกันได้ทุกกรณี วิธีการบวชจากสงฆ์สองฝ่ายสามารถกระทำได้ตามพุทธดำรัสที่ว่า “ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว” ในปัจจุบันนี้ สงฆ์ ๒ ฝ่ายคือ ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ยังดำรงอยู่ครบถ้วน ดังนั้น การบวชภิกษุณีด้วยรูปแบบดังกล่าวจึงสามารถกระทำได้ ข้ออ้างการบวชภิกษุณีจากสงฆ์สองฝ่ายในปัจจุบันกระทำไม่ได้ เพราะภิกษุณีสงฆ์สายเถรวาทได้สูญสิ้นไปแล้ว เป็นข้ออ้างที่ไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในพระไตรปิฎกหรืออยู่นอกเหนือพุทธบัญญัติ เพราะในพระไตรปิฎกไม่ได้ระบุไว้ว่าการบวชภิกษุณีจะต้องบวชจากสงฆ์ฝ่ายเถรวาทหรือสงฆ์ฝ่ายใด สงฆ์ตามพุทธดำรัสหมายถึงสงฆ์ในพระพุทธศาสนาหรือสงฆ์ที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ประเด็นเรื่องความเป็นนิกาย เมื่อกล่าวตามหลักการและสิ่งที่ควรจะเป็นอย่างเคร่งครัด การยกความเป็นนิกายเหนือพุทธบัญญัติ เป็นการไม่ถูกต้องและไม่สมควร ความเป็นนิกายนั้นโดยสถานะต้องถือว่าอยู่ต่ำหรืออยู่ภายใต้ความเป็นพระพุทธศาสนา ดังนั้นหลักการหรือเงื่อนไขของนิกายไม่ว่าด้วยเรื่องใด จะต้องไม่ล้มล้างสิ่งที่มีอยู่แล้วอย่างชัดเจนในศาสนาหลัก

(๒) ทดแทนการบวชภิกษุณีด้วยการบวชชี การบวชภิกษุณีไม่สามารถทดแทนด้วยการบวชชี เพราะแม้ชีกับภิกษุณีเป็นสิ่งที่แตกต่างกันในนัยยะสำคัญหลายประการ กล่าวคือแม้ชีไม่ใช่ภิกษุในพระพุทธศาสนา หรือไม่ใช่ภิกษุที่พระพุทธเจ้าได้ก่อตั้งขึ้น ในขณะที่ภิกษุณีเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นภิกษุที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ก่อตั้งหรือให้กำเนิด การทดแทนที่สมเหตุสมผล ควรเป็นการทดแทนระหว่างที่สิ่งสองสิ่งที่แตกต่างกันในเรื่องปลีกย่อย แต่ไม่แตกต่างกันในสาระสำคัญ การบวชเป็นเรื่องของศรัทธา ความศรัทธาที่มีต่อรูปแบบการบวชอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเรื่องสำคัญ อนึ่ง สิทธิที่จะเลือกเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน หากสิ่งที่เลือกนั้นมีความชอบธรรมก็ไม่มีเหตุผลใดที่จะปฏิเสธสิ่งเหล่านั้น ดังนั้นการทดแทนการบวชภิกษุณีเถรวาทด้วยการบวชชีจึงถือเป็นเพียงข้อเสนอที่ควรเป็นแค่ทางเลือกอย่างหนึ่ง ไม่ใช่ข้อเสนอเพื่อปิดกั้นการบวชภิกษุณี

(๓) การบวชภิกษุณีกับความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ การบวชภิกษุณีถือเป็นความรับผิดชอบของพุทธศาสนิกชนหรือพุทธบริษัท ๔ ทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะสงฆ์ ในฐานะผู้เป็นเงื่อนไขสำคัญส่วนหนึ่งที่จะทำให้การบวชภิกษุณีสำเร็จ.. ข้ออ้างที่ว่า การบวชภิกษุณีอยู่นอกเหนือ

อำนาจความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ ไม่สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ เพราะบทบาทหลักของภิกษุสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าทรงมอบหมาย คือการถือกุศลประโยชน์แก่มนุษย์และเทวดา ดังพุทธคำรัสที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อถือกุศล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” การที่คณะสงฆ์ไทยไม่เข้ามารับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาภิกษุณี โดยวางเฉยอย่างเช่นที่เป็นในปัจจุบัน เท่ากับเป็นการยืนยันให้ปัญหาหรือความทุกข์ของผู้ที่เกี่ยวข้องยังคงอยู่ ซึ่งถือว่าไม่สอดคล้องกับพันธกิจหรือบทบาทหน้าที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภิกษุณีในพระพุทธศาสนามีประเด็นที่น่าสนใจอยู่หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ที่สังคมไทยกำลังเผชิญกับปัญหาภิกษุณีในปัจจุบัน ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาการแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทย เพื่อขยายผลองค์ความรู้เกี่ยวกับภิกษุณีให้กว้างขวางยิ่งขึ้นและมีผลในเชิงปฏิบัติที่ชัดเจน ผู้วิจัยขอเสนอแนะประเด็นที่ควรศึกษา คือ การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพุทธบริษัท ๔ ในฐานะโครงสร้างทางสังคมตามอุดมคติของพระพุทธศาสนา โดยอาจขยายประเด็นศึกษาเป็นการศึกษาเปรียบเทียบสังคมไทยกับสังคมที่มีพุทธบริษัท ๔ ครบถ้วน